

Presentació del Cicle

Pompeu Casanovas

*Dept. de Ciència Política i Dret Públic
de la Universitat de Barcelona*

Moltes gràcies senyor President. Excel·lentíssim senyor President del Tribunal Constitucional, senyor President de la Caixa Sabadell, Il·lustríssim senyor Batlle, senyor Vicerrector, senyor President de la Fundació Caixa de Sabadell, senyores i senyors. Bona tarda a tothom. Siguin tots benvinguts a l'obertura de la tercera edició dels Cicles Aranguren. També celebrem avui la cloenda del continuat homenatge de la ciutat als Drets Humans. Moltes gràcies especialment al poble sabadellenc per tornar a donar sentit a aquestes iniciatives culturals i ciutadanes.

Em pertoca a mi presentar sintèticament els continguts del Cicle d'enguany i, com en les edicions anteriors, efectuar un breu perfil biogràfic i bibliogràfic dels nostres convidats. Seré amb vostès, doncs, si m'ho permeten, tot al llarg de les conferències. I anuncio ja des d'ara l'obertura d'un debat lliure sobre el seu contingut al final de cada una d'elles.

Sembla que aquest final de segle el temps se'ns hagi accelerat. I si hagués de sintetitzar en un mot l'efecte que això produeix en la majoria de filòsofs polítics, no dubtaria a parlar fins i tot de desconcert. ¿Qui hauria pogut predir en un període tan curt de temps les raons de l'*impeachment* del darrer president nord-americà, el debat jurídic sobre l'extradició oficial –a Espanya!– d'un dictador sud-americà, i la sobtada emergència política del poder judicial? ¿Què se n'ha fet de l'antiga «raó d'Estat»?

Manuel Castells, ara fa justament un any i en aquest mateix lloc,¹ mostrava algunes de les claus més importants del procés: globalització econòmica, emergència d'una economia informacional, articulació dels processos de producció i distribució en organitzacions làbils, ràpides i flexibles –*empreses-xarxa*–, creació de mercats basats en els sectors terciaris, desvinculació dels mercats productius i

financers, nous canals rapidíssims d'informació –*internet*–. Però complementàriament, hi ha noves formes de genocidi dels més pobres a mans dels més pobres, s'està normalitzant una criminalitat organitzada ja en l'àmbit planetari, i es transformen també les formes de violència i d'explotació. Tot això produeix desconcert. I apunta a la necessitat de maneres més agudes de percebre el món. Tot indica també –per bé que no puguem precisar-ho gaire bé encara– un canvi en la dimensió simbòlica i en la natura col·lectiva del poder, de l'estat i del dret. I això –com intentaré argumentar– ens afecta definitivament a tots.

En un dels seus darrers llibres, *De Senectute*, un clar i sempre escèptic Norberto Bobbio, declarava un cop més: «No crec en l'esperança».² Però és Bobbio també qui adverteix: «El futur de la democràcia resideix avui més que mai en la democratització del sistema internacional».³

En efecte, ja no podem desvincular la crisi de l'Estat nació, i de les formes fins ara conegudes de l'Estat de Dret, d'estructures d'organització econòmica i política més àmplies –ja sigui la Unió Europea o la divisió del món en grans regions econòmiques. Això és cert. És cert si contemplem els processos des d'una dimensió externa i global. Però em pregunto també: en les actuals condicions, ¿com s'ha de produir aquesta «democratització del sistema internacional»? I, sobretot, ¿qui l'ha de dur a terme?, ¿i amb quins controls i garanties?

Vull dir que hi ha una dimensió interior, pròpiament individual, de construcció de la consciència com a subjectes polítics col·lectius que no pot ser donada per descomptat. Cada un de nosaltres té una ment, emocions, sentiments i maneres reflexives pròpies. *On som les persones?*

Potser s'estigui desenvolupant ara davant dels nostres ulls una nova forma d'*Estat organitzatiu* i –el que és més important– una nova forma de ciu-

tadania que ja no pot ser fàcilment compresa amb el llenguatge clàssic dels tres darrers segles. Es tracta d'un canvi. Diguem-ne «autonomia de la consciència» o «construcció conscient de la societat civil». Una altra metàfora per dir el mateix és el de «societat global-local»: societat de relacions –perdonin-me el mot– *globals*, que integra totes aquestes dimensions més universals en la concreta vida quotidiana de les persones.

Bé. Així, doncs, ¿com es pot articular aquesta forma de societat civil amb les formes de govern? ¿Com s'està transformant, mal que bé, l'antic «Estat de Dret» en un nou «Estat del Dret»? Perquè és el dret construït pels agents econòmics i socials, i ja no la política, el que organitza el nou espai polític. Vull dir que «el polític» –pactes, negociacions, acords, simbolismes i interaccions entre individus o corporacions– comença a primar sobre *la* política –entesa com l'activitat dels partits en les tradicionals formes de representació. S'anuncia un segle XXI, em sembla, com en el pre-estatal segle XVI, on la identitat i les consciències plurals tindran una dimensió de construcció de l'espai públic més gran que en el segle XX.⁴

Aquest és el fil que cus l'estructura del Cicle Aranguren d'enguany. He procurat que les idees abstractes se centrin en aspectes ben concrets.

Així, el Dr. Yves Dezalay parlarà sobre la ideologia de les corporacions internacionals i de les empreses multinacionals. Lluny de la ingenuïtat, no és en el fons cap sorpresa que la ideologia política que correspon a la crisi dels tradicionals controls dels Estats-nació sigui també sustentada sota l'ambigua fórmula de «drets humans».

La Dra. Blanca Vilà repassarà la paradoxal situació en què es troba la legislació i la jurisprudència europea respecte a aquelles persones que poden gaudir, en abstracte, de drets fonamentals –habitatge, educació, treball...– però que es troben, de fet, exclosos del benefici de la protecció. És la situació en què els acords de Schengen situen, per exemple, els immigrants dins la Unió.

Ja en el nostre país, el Dr. Joan Subirats efectuarà una comparació del teixit social de les distintes autonomies de l'Estat per tal de rellevar-ne les diferències i similituds. Aspectes com l'associacionisme, l'educació, l'oci, la sanitat, o la distinta configuració de les relacions entre les Administracions públiques adquireixen així una dimensió concreta que permet una millor autoevaluació. La cura d'humilitat és tant més necessària quant històricament, a Espanya, mai no s'havia donat la construcció cons-

cient d'una identitat comunitària centrada no en els governs, sinó en la gent.

El Dr. Joaquim Bisbal desenvoluparà el tema dels nous agents econòmics en la configuració d'un sistema de dret privat que ja no es pot desvincular de les noves formes de regulació i autocorrecció del mercat empresarial i de treball.

La tensió entre el context europeu i espanyol anteriorment dibuixat, i les possibilitats d'actuació de les actuals Administracions de Justícia seran examinades pel Dr. José-Juan Toharia. La crisi de la Justícia no és, al capdavant, sinó un aspecte de la crisi de la forma d'Estat de Dret.

Finalment, en la conferència de cloenda, el Dr. Antonio Elorza analitzarà la transformació cap al futur d'aquesta forma des de la perspectiva aportada per la història política de les idees.

Si examinen bé l'estructura del Cicle, veuran que el que proposo no és l'anàlisi de cap absolut –la crisi de l'Estat– sinó, al contrari, l'enteniment d'una cultura juridicopolítica mixta, híbrida, ambigua, on els Estats i jurisdiccions nacionals segueixen essent una precondition per al funcionament dels mercats globalitzats.

He deixat expressament per al final la presentació del nostre convidat d'avui. És a ell a qui pertoca articular el marc general del III Cicle Aranguren que després desenvoluparem.

Tenim el goig de tenir entre nosaltres un jurista de talla, el Dr. Álvaro Rodríguez Bereijo, el qual, des d'abril de 1995, és President del Tribunal Constitucional. El Dr. Rodríguez Bereijo, per la seva especialitat, coneix perfectament alguns dels fenòmens econòmics i polítics que acabo d'esmentar, perquè és catedràtic de Dret Financer i Tributari de la Universitat Autònoma de Madrid. També ha estat –per nombrar només alguns càrrecs– conseller del Tribunal de Comptes escollit pel Senat (1986-1989), degà de la Facultat de Dret, i director del Departament de Dret Financer i Tributari de la mateixa Universitat.

D'entre els seus nombrosos estudis en aquesta matèria, destaquen les seves introduccions al Dret pressupostari i al Dret financer,⁵ i els autoritzats articles de síntesi i comentari de les sentències en matèria financera i pressupostària del propi Tribunal Constitucional.⁶

De tots els seus treballs, m'agrada especialment l'esplèndid estudi preliminar a la traducció castellana de l'obra de Paul Laband, *Derecho Presupuestario*, titulat «Laband y el Derecho Presupuestario del Imperio Alemán».⁷ M'atreviria a dir que aquest tre-

ball ha ensenyat l'origen de la diferència entre llei en sentit formal i llei en sentit material a més d'una generació de constitucionalistes i teòrics del Dret.

No és ara el moment d'efectuar valoracions sobre la figura intel·lectual del Dr. Rodríguez Bereijo, però, examinant l'argumentació dels seus vots particulars en el TC, no em resisteixo a esmentar la impressió de modernitat que m'han produït. Em sembla que destaquen justament per l'exigència del compliment de garanties constitucionals en matèries tan delicades com la suspensió de drets fonamentals per causa de terrorisme,⁸ i per la seva defensa de la llibertat negativa d'associació enfront de la nova configuració de les Cambres de Comerç. Es tracta, en suma, de l'afirmació de la lliure determinació de l'individu davant dels poders públics.

A principis de segle, el president del Tribunal Suprem nord-americà, Oliver W. Holmes, ho expressava d'aquesta manera pintoresca:

«Fa uns setanta-cinc anys que vaig aprendre que jo no era Déu. Així, quan la gent vol fer alguna cosa i no trobo res en la Constitució que ho prohibeixi

expressament, m'agradi o no, he d'exclamar: Dimoni! Deixeu que ho facin!»⁹

El nostre president del TC ho diu amb un altre llenguatge, més conspicu. Per exemple, en el vot particular a la S 107/96 sobre la *Llei Bàsica de les Cambres Oficials de Comerç, Indústria i Navegació 3/1993*, quan escriu contra la doctrina de «deferència cap al legislador»:¹⁰

«Las funciones que la Ley 3/1993 asigna a las Cámaras de Comercio no justifican la adscripción obligatoria de todos los sujetos que ejercen actividades comerciales, industriales o de navegación, por cuanto no resulta imposible, ni tampoco especialmente difícil, ejercer esas funciones a través de técnicas que no constriñan en grado tan acusado la libertad de asociación de los profesionales afectados.»¹¹

Doctor Rodríguez Bereijo, sigueu molt benvingut entre nosaltres avui, i continueu essent, en el bon sentit, en expressió del segle XVIII rescatada per Juan Marichal, «tan liberal que todo lo hace un vuelo».¹²

Notes

1. Vegeu Manuel Castells, «Revolució tecnològica, globalització econòmica i canvi social: la societat xarxa», a *Cicle Aranguren. Per una cultura democràtica. Globalització econòmica i experiència políticomoral. Aula de Ciència i Cultura*, núm. 3. Sabadell, Fundació Caixa de Sabadell, pp. 17-25.

2. Sens dubte, és una nova versió del que cinquanta anys abans escrivia el seu mestre Hans Kelsen en ple nazisme: «La justícia és un ideal irracional.» Norberto Bobbio, *De Senectute y otros escritos autobiográficos* (1996), Madrid, Taurus, p. 137. També, p. 70: «He arribat al final no solament horroritzat sinó sense ser capaç de donar una resposta assenyada a totes les preguntes que les vicissituds de què vaig ser testimoni em van plantejar contínuament. L'única cosa que crec haver entès, per bé que no calia ser gaire perspicaç, és que la història, per moltes raons que els historiadors coneixen perfectament, però que no sempre tenen en compte, és imprevisible.»

3. *Ibid.* p. 198.

4. Però –insisteixo– les formes de ciutadania no poden ser donades per descomptat: necessiten ser col·lectivament activades, reflexionades, construïdes, païdes per cadascú.

5. A. Rodríguez Bereijo, *El Presupuesto del Estado. Introducción al Derecho Presupuestario*, Madrid, Tecnos, 1970; *Introducción al estudio del Derecho Financiero*, Madrid, Instituto de Estudios Fiscales, Ministerio de Hacienda, 1976.

6. A. Rodríguez Bereijo, «El sistema tributario en la Constitución (Los límites del Poder tributario en la Jurisprudencia del Tribunal Constitucional)», *Revista Española de Derecho Constitucional*, n.º 36: 9-91; «La jurisprudencia del Tribunal Constitucional sobre las Leyes de Presupuestos», en el llibre *10 anys de Jurisprudència Constitucional*, Parlament de les Illes Balears, 1993 (ed. bilingüe), pp. 169-191, 193-222; «Jurisprudencia constitucional y Derecho Presupuestario. Cuestiones resueltas y temas pendientes»,

Revista Española de Derecho Constitucional, n.º 44, mayo-agosto 1995: 4419-4461.

7. Paul Laband, *Derecho presupuestario* (1871). Madrid, Instituto de Estudios Fiscales, 1979.

8. Em refereixo a l'adhesió del president al vot particular formulat per D. Pedro Cruz Villalón respecte a la manca d'adequat control parlamentari referent a la suspensió de drets introduïda per la Llei. O. 4/1988 de la LEC, art. 520 bis 1, 553 i 579. 4. S 71/94, Aranzadi STC, p. 777. Més contingut es mostra en matèria de família, vegeu el vot particular d'A.R.B. sobre la validesa de les unions de fet en la S 47/93, Aranzadi STC, p. 453.

9. Citat per Bernard Schwartz, *Los diez mejores jueces de la Historia norteamericana* (1979), Madrid, Civitas, 1980, p. 56.

10. «Una doctrina semejante es, a nuestro juicio, extremadamente peligrosa y de consecuencias expansivas si se proyecta sobre otros supuestos de la legislación económica o social en la que resulten afectados derechos constitucionalmente garantizados. Este Tribunal tiene constitucionalmente encomendada como una de sus tareas primordiales la garantía de los derechos fundamentales de los ciudadanos. Cuando alguno de estos derechos resulta afectado por una ley, sea cual sea la justificación que a ello haya querido darle el legislador, el control por parte del Tribunal Constitucional resulta inexcusable, pues "nada que concierna al ejercicio por los ciudadanos de los derechos que la Constitución les reconoce, podrá considerarse nunca ajeno a este Tribunal" (STC 26/1981, fundamento jurídico 14).» Aranzadi, STC, S 107/96, p. 381.

11. *Ibid.* p. 388.

12. Juan Marichal, «"Liberal": su cambio semántico en el Cádiz de las Cortes», a *El secreto de España. Ensayos de historia intelectual y política*. Madrid, Taurus, 1995, p. 36. Es tracta, en realitat, d'una expressió dels *Sueños Morales* de Torres Villarreal.